

تأثیر ایجاد منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا بر صادرات ایران

پذیرش: ۹۸/۴/۱۰

دریافت: ۹۷/۱۰/۱۲

محمد رضا عابدین مقانکی^۱

طبقه بندی JEL: F53, F15

ایران، آفریقا / پتانسیل صادرات / منطقه تجارت آزاد قاره
آفریقا / دسترسی به بازار / تجارت درون گروهی

چکیده

سیاسی حضور ایران در آفریقا، چشم انداز آفریقا در سال ۲۰۳۰، منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا و ویژگی های آن، به آثار انعقاد این موافقت نامه بر صادرات ایران پرداخته و نشان می دهد که این اقدام می تواند در حدود ۵۰ درصد صادرات ۳۴۲ میلیون دلاری ایران به کشورهای الجزایر، مصر، کامرون، اتیوپی و تونس را دچار محدودیت کند.

نتیجه نهایی مقاله این است که ایران به عنوان عضو ناظر اتحادیه آفریقا می تواند نسبت به انعقاد موافقت نامه با این منطقه تجارت آزاد اقدام کند.

انعقاد موافقت نامه های همگرایی منطقه ای در شکل های مختلف یکی از ابزارهای لازم برای توسعه و افزایش تجارت و کسب منافع بیشتر برای کشورهای عضو است. ۴۴ کشور از ۵۴ کشور آفریقایی در ۲۱ مارس ۲۰۱۸ اقدام به امضای یک منطقه تجارت آزاد (AFCFTA) نمودند. این در حالی است که تنها در حدود ۱۰ درصد از نیازهای وارداتی منطقه به صورت درون گروهی تأمین می شود. ایران سهم ناچیزی در بازار ۳۶۰ میلیارد دلاری منطقه مذکور دارد. این مقاله در چارچوب روش تحلیلی و اسنادی، سعی می کند تأثیر ایجاد این منطقه تجارت آزاد را بر صادرات ایران بررسی کند. در این راستا، به دنبال ارائه تصویری آماری از ایجاد اقتصاد

و سیاسی یکی از تهدیدات این حوزه محسوب می‌شود. اولویت‌بندی کشورها بر مبنای نیازهای‌شان در کنار سودمندی‌های بین‌المللی آن‌ها برای ایران، از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است.

تأکید بر اقدامات اقتصادی بنیادین به جای کمک‌های بلاعوض، منجر به ایجاد یک نفوذ استراتژیک، به جای حضور تاکتیکی و کوتاه‌مدت در این کشورها خواهد شد. در عین حال، تجربه کشورهای هم‌چون چین و هند در این کشورها، نشان از نقش تأثیرگذار بخش خصوصی در قاره آفریقا دارد که عمدتاً از سوی استراتژیست‌های اقتصادی ایران نادیده گرفته می‌شود. می‌بایست میان سطح و نوع ارتباطات سیاسی و اقتصادی با بخش‌های دولتی و خصوصی در کشورهای آفریقایی، موازنه‌ای مبتنی بر منافع بیشتر برقرار نمود.

از میان فرصت‌های ایران در این قاره، می‌توان به گستردگی اسلام در این مناطق و تجربه ناخوشایند حضور استعمار در این کشورها در کنار تمایل ایران به روابط جنوب-جنوب با محوریت مبارزه با ساختار جهانی موجود و بهره‌مندی از آرای کشورهای آفریقایی در سازمان‌های بین‌المللی - با توجه به تعداد بالای اعضای سازمان ملل از این قاره و هم‌چنین عضویت این کشورها در اکثر سازمان‌های بین‌المللی - اشاره نمود.

۱. ابعاد اقتصاد سیاسی حضور ایران در آفریقا

با توجه به اهمیت توسعه صادرات غیرنفتی در سیاست‌های اقتصادی جمهوری اسلامی، به نظر می‌رسد که توجه بیشتر به کشورهای آفریقایی و شناسایی بازارهای گسترده در این قاره، می‌تواند جایگاه ایران را در این زمینه ارتقا دهد.

علاوه بر فرصت‌های گسترده، چالش‌هایی نیز برای حضور ایران در آفریقا و گسترش این ارتباط وجود دارد که یکی از مهم‌ترین آن‌ها، حضور پررنگ و تأثیرگذار کشورهای غربی به‌ویژه آمریکا در این کشورها می‌باشد که در بسیاری

فرصت‌های نهفته موجود در روابط با آفریقا را می‌توان در دو شاخه‌ی اصلی سیاسی و اقتصادی تقسیم‌بندی نمود. با نظر داشتن گفتمان حاکم در ساختار سیاسی جمهوری اسلامی ایران که با هدف تغییر نظم ساختاری موجود در روابط بین‌الملل، در طیف وسیعی از اقدامات انقلابی تا اصلاحی و تعاملی در حرکت بوده است، به نظر می‌رسد که با توجه به موقعیت تضعیف‌شده کشورهای آفریقایی در طول تاریخ، می‌توان از روابط با این کشورها در راستای ایجاد حمایت از دیدگاه‌های اصلاحی ایران در سطح جهانی بهره برد. در عین حال، با بهره‌گیری از جایگاه آفریقا در عرصه بین‌المللی، می‌توان میزان نفوذ در ساختارهای درونی این کشورها را در مجاری سیاسی و اقتصادی تحکیم بخشید. چنین رویکردی نسبت به کشورهای آفریقایی، فارغ از هر نوع اقدام تهاجمی، می‌تواند اهداف بلندمدت بین‌المللی ایران را، با سطح پایین‌تری از چالش‌های بالقوه، محقق نماید.

کسب منافع سیاسی از مسیرشناسایی نیازهای اقتصادی کشورها، به نگاهی چندبعدی در عرصه بین‌المللی نیاز دارد. با در نظر گرفتن این نکته، شناسایی نیازهای توسعه‌ای در کشورهای آفریقایی، با توجه به مزایای نسبی موجود در ایران، زمینه‌ی بهره‌مندی از یک ابزار سیاسی در راستای تحقق اهداف اقتصادی را فراهم می‌کند. کسب منافع سیاسی در این رابطه، به شکلی گریزناپذیر، منافع اقتصادی ایران را نیز تأمین می‌نماید.

در حال حاضر نوع نگاه به جهان در حال توسعه، جایگاهی پرنفوذ در دیپلماسی اقتصادی ایران نداشته و تصور می‌شود که از این کشورها تنها می‌توان در راستای کسب منافع سیاسی و امنیتی بهره برد. در حالی که تغییر نگرش نسبت به این کشورها و گسترش روابط اقتصادی با آن‌ها، می‌تواند منافع امنیتی ایران را نیز پوشش دهد.

در این میان، عدم شناسایی دقیق کشورها در این قاره و تصور یکدستی آن‌ها در نیازهای اقتصادی، فرهنگی

از موارد می‌تواند اقدامات ایران را بی‌نتیجه کند. در عین حال مشابهت‌هایی نظیر وابستگی به درآمدهای نفتی که در ساختار اقتصادی ایران و کشورهای آفریقایی وجود دارد نیز در بسیاری از موارد، زمینه هم‌پوشانی نیازها را از بین می‌برد. در عین حال، دیپلماسی چندجانبه کشورهای چین و هند در کنار اقدامات گسترده رژیم صهیونیستی در بخش جنوبی آفریقا نیز برای ایران محدودیت‌های ساختاری گسترده‌ای را فراهم می‌کند که رفع آن‌ها به تغییر نگاه راهبردی ایران در مسائل اقتصادی و سیاسی و ایجاد پیوند ساختاری میان این دو ستون راهبردی بستگی دارد.

روابط مسالمت‌آمیزی که در طول تاریخ میان ایران و کشورهای آفریقایی وجود داشته است را باید به‌عنوان دستاویزی مطلوب و اثرگذار در این برهه نگرست تا بتوان با درکی صحیح از نیازهای پیش روی این کشورها در ساختار نهادی این سازمان، زمینه کسب منافع اقتصادی را فراهم آورد.

نقش اثرگذار در بازار انرژی و موقعیت ژئوپولیتیک و ژئواستراتژیک ایران، می‌تواند به تحقق اهداف اتحادیه آفریقا [۲] در حوزه‌های سیاسی و اقتصادی کمک نماید. در عین حال، ایران نیز می‌تواند با افزایش نفوذ خود در این نهاد، امکان بهره‌مندی از بازارهای آفریقایی را برای خود فراهم کند.

ایران در دوران حیات سازمان وحدت آفریقا به‌عنوان عضو ناظر در نشست‌های سران کشورهای این سازمان شرکت می‌کرد؛ در سال ۲۰۰۵ عنوان عضو ناظر در اتحادیه آفریقا به جمهوری اسلامی ایران اعطا شد. این جایگاه می‌تواند زمینه همکاری‌های عمده اقتصادی و سیاسی در سطوح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای را میان ایران و این اتحادیه فراهم نماید. تمایل این کشورها به پیشرفت در قالب این نهاد منطقه‌ای، این فرصت را در اختیار ایران قرار می‌دهد تا از حضورش در اتحادیه آفریقا به‌عنوان ابزاری جهت شناسایی دقیق و واقع‌بینانه ظرفیت‌ها و شرایط کشورهای آفریقایی بهره برد؛ زیرا بدون شکل‌گیری این تصویر همه‌جانبه، شکل‌گیری

روابط پرسود دوجانبه امکان‌پذیر نخواهد بود. بنابراین، عضویت ناظر ایران در اتحادیه آفریقا، یک ابزار استراتژیک و اثرگذار جهت تحقق اهداف فوق محسوب می‌شود.

آگاهی از تصمیمات و تحولات کشورهای آفریقایی، امکان ملاقات‌های تأثیرگذار در سطوح عالی تصمیم‌گیری، تمایل کشورهای آفریقایی از حضور سایر کشورها در این قاره جهت ایجاد موازنه با غرب، امکان سرمایه‌گذاری در پروژه‌های پیشنهادی اتحادیه آفریقا، امکان معرفی همه‌جانبه و دقیق ظرفیت‌های اقتصادی موجود در ایران برای کشورهای عضو این اتحادیه، ایجاد زمینه‌های تبادل نظر و اتخاذ سازوکارهای عملی برای توسعه و تعمیق روابط و نحوه مشارکت در برنامه‌های توسعه‌ای و توسعه روابط فرهنگی و دینی و ایجاد احساس هویت مشترک با کشورهای عضو اتحادیه، فرصت‌هایی هستند که به‌واسطه عضویت ناظر ایران در اتحادیه آفریقا به ارمغان آمده‌اند و شایسته است تا از این فرصت‌ها در راستای تحقق منافع اقتصادی بیشتر استفاده شود.

در عین حال، چالش‌هایی چون اولویت منافع کشورهای آفریقایی و کاهش اهمیت عضویت ناظر ایران در اتحادیه آفریقا، محدودیت روابط خاص و جداگانه با کشورهای آفریقا در حضور محدودیت‌های ساختاری ایجاد شده از سوی اتحادیه، نفوذ ایالات متحده در کشورهای آفریقایی، بحران‌ها و اختلافات مرزی، درگیری‌های قومیتی، بحران‌های داخلی و تحرکات نظامی کشورهای عضو اتحادیه آفریقا که می‌تواند برفعالیت‌های این سازمان اثر مستقیم داشته باشد و مهم‌تر از همه، وابستگی پولی و مالی کشورهای آفریقایی به کشورهای غربی به‌خصوص آمریکا - که در جدالی سیاسی و اقتصادی با ایران قرار دارد - در کنار اولویت این کشورها نسبت به ایران برای آفریقا، ضعف‌های اتحادیه و مشکلات پیش روی آن مثل امکان سیاست‌گذاری و اجرای برنامه‌ها توسط چند نهاد و عدم هماهنگی بین آن‌ها، هم‌چنین عدم اجرای بسیاری از یادداشت تفاهم‌ها و موافقت‌نامه‌ها

و انتظار تخصیص کمک‌های بلاعوض و وام‌های سنگین از سوی ایران به کشورهای آفریقایی به جای روابط مبتنی بر سود دوجانبه نیز به عنوان چالش‌های اساسی پیش روی ایران قرار دارد که می‌توان با سیاست‌گذاری‌های متناسب اقتصادی، میزان جذابیت ارتباط با ایران را تا سطحی بالا برد که بتوان این چالش‌ها را مغلوب نمود.

۲. آفریقا در سال ۲۰۳۰

در سال ۲۰۳۰ جمعیت آفریقا به ۱٫۷ میلیارد نفر خواهد رسید که بیش از نیمی از این جمعیت در کشورهای نیجریه، اتیوپی، جمهوری دموکراتیک کنگو، مصر، تانزانیا، کنیا و آفریقای جنوبی ساکن خواهند بود. نکته مهم‌ترین است که در افق ۲۰۳۰ حدود ۴۳ درصد آفریقایی‌ها جزو طبقه متوسط خواهند بود، درحالی‌که این رقم در سال ۲۰۱۳ کمتر از ۴۰ درصد بوده است. افزایش جمعیت و رشد طبقه متوسط باعث خواهد شد که مصرف خانوارهای آفریقایی از ۱٫۱ تریلیون دلار در سال ۲۰۱۵ به ۲٫۵ تریلیون دلار در سال ۲۰۳۰ برسد؛ تقریباً نیمی از این مصرف ۲٫۵ تریلیون دلاری، توسط خانوارهای سه کشور نیجریه (۲۰ درصد)، مصر (۱۷ درصد) و آفریقای جنوبی (۱۱ درصد) انجام خواهد شد. البته مصرف خانوارهای کشورهای دیگری مانند الجزایر، آنگولا، اتیوپی، غنا، کنیا، مراکش، سودان و تونس نیز رشد قابل توجهی خواهد داشت و هر یک از این کشورها می‌توانند برای شرکت‌هایی که به دنبال یافتن بازارهای جدید برای محصولات خود هستند، گزینه مناسبی باشند.

پیش‌بینی می‌شود که در سال ۲۰۳۰ ارزش بازار محصولات غذایی در آفریقا به ۷۴۰ میلیارد دلار و ارزش بازار آموزش و حمل‌ونقل به ۳۹۷ میلیارد دلار برسد. البته بازارهای دیگری مانند مسکن (۳۹۰ میلیارد دلار)، کالاهای بی‌دوام (۳۷۰ میلیارد دلار)، گردشگری و تفریحات (۲۶۰ میلیارد دلار)، بهداشت و سلامت (۱۷۵ میلیارد دلار)، خدمات مالی (۸۵ میلیارد دلار) و مخابرات (۶۵ میلیارد

دلار) نیز می‌توانند نظر سرمایه‌گذاران را به خود جلب کنند. البته بخش زیادی از این رشد اندازه بازار به اجرای صحیح طرح منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا بستگی دارد؛ طرحی که ۴۴ کشور از ۵۴ کشور آفریقایی در آن مشارکت دارند و می‌تواند با یکپارچه کردن بازار آفریقا، مبادی متعددی را برای ورود به این بازار فراهم کند. از طرفی طرح منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا ضرورت تقویت زیرساخت‌های ارتباطی بین کشورهای مشارکت‌کننده را بیش از پیش نمایان می‌سازد و بدین ترتیب فرصت‌های متعددی را برای سرمایه‌گذاری در حوزه‌های زیربنایی، از حمل‌ونقل و انرژی گرفته تا ارتباطات و اطلاعات (ICT) و حتی منابع آب، فراهم می‌کند. سرمایه‌گذاران می‌توانند برای تشخیص فرصت‌های سرمایه‌گذاری و یافتن پروژه‌های سودآور، از بانک توسعه آفریقا کمک بگیرند؛ بانکی که در همین راستا «طرح توسعه زیرساخت‌ها در آفریقا» را کلید زده است.

حوزه تجارت بین‌بنگامی (B2B) آفریقا نیز دیگر حوزه‌ای است که انتظار می‌رود در افق ۲۰۳۰ شاهد تحولات عظیمی باشد، به طوری که پیش‌بینی می‌شود ارزش تجارت بین‌بنگامی در آفریقا از ۱٫۶ تریلیون دلار در سال ۲۰۱۵ به ۴٫۲ تریلیون دلار در سال ۲۰۳۰ افزایش یابد. در این میان بخش‌هایی مانند کشاورزی و فرآورده‌های غذایی (۹۱۵ میلیارد دلار)، ساخت‌وساز، انرژی و حمل‌ونقل (۷۸۴ میلیارد دلار)، تولید (۶۶۶ میلیارد دلار)، عمده‌فروشی و خرده‌فروشی (۶۶۵ میلیارد دلار)، منابع (۳۵۷ میلیارد دلار)، بانکداری و بیمه (۲۴۹ میلیارد دلار) و مخابرات و فناوری اطلاعات و ارتباطات (۷۹٫۵ میلیارد دلار)، به ترتیب بیشترین سهم را از تجارت بین‌بنگامی در آفریقا ۲۰۳۰ به خود اختصاص خواهند داد. پیش‌بینی رشد قابل توجه بخش کشاورزی و فرآورده‌های غذایی نشان‌دهنده این واقعیت است که مواد غذایی همچنان بیشترین سهم را در سبد مصرفی خانوارهای آفریقایی خواهد داشت [۳].

دیدگاه مردم آفریقا نسبت به ایران

در بررسی نظر ۴۰ کشور جهان توسط مؤسسه پیو [۴]، در سال ۲۰۱۵ به طور متوسط ۵۸ درصد از مردم جهان نسبت به ایران دیدگاه نامطلوبی داشته‌اند. این دید در قاره آفریقا ۳۹ درصد بوده است. آفریقای جنوبی با ۵۷ درصد بیشترین دید نامطلوب نسبت به ایران را داشته‌اند. کشورهای کنیا با ۵۰ درصد، اوگاندا و نیجریه با ۴۳ درصد، سنگال با ۳۹ درصد، غنا با ۳۶ درصد، بورکینافاسو و تانزانیا با ۳۴ درصد دید نامطلوب در مقام‌های بعدی قرار داشته‌اند. اتیوپی با ۱۸ درصد کمترین دید نامطلوب نسبت به ایران را داشته‌است.

۳. منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا

در نشست اتحادیه آفریقا در کیگالی رواندا در ۲۱ مارس ۲۰۱۸، منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا (AFCFTA) به امضای ۴۴ کشور آفریقایی رسید [۵]. این نشست گامی رو به جلو برای پروژه ۲۰۶۳ اتحادیه آفریقا به منظور یکپارچگی بیشتر آفریقا بوده است. در این نشست ۲۷ دولت عضو هم‌چنین پیمان جابه‌جایی آزاد اشخاص را نیز به امضا رساندند. AFCFTA، این پتانسیل را دارد که بیش از ۱/۲ میلیارد نفر را در یک بازار مشترک گرد هم آورد. این بلوک به بزرگ‌ترین اتحادیه جهان تبدیل خواهد شد. رهبران آفریقایی امضاکننده این توافق پیش‌بینی کردند این پیمان بتواند تجارت درون قاره آفریقا را بهبود بخشد. اگر این توافق موفقیت‌آمیز باشد به بزرگ‌ترین توافق تجاری جهان از زمان شکل‌گیری سازمان تجارت جهانی در سال ۱۹۹۵ تبدیل خواهد شد. با کاهش موانع تجارت نظیر حذف عوارض واردات و موانع غیرتعرفه‌ای، کشورهای آفریقایی امیدوارند که کسب‌وکار درون‌قاره‌ای را تقویت کنند. بر اساس برآوردهای سال ۲۰۱۶ تجارت درون‌قاره‌ای تنها ۱۰ درصد از کل مبادلات تجاری کشورهای آفریقایی را تشکیل می‌داد. با وجود این، نیجریه به عنوان پرجمعیت‌ترین و یکی

از بزرگ‌ترین اقتصادهای آفریقا از امضا کردن این پیمان سر باز زد. رئیس‌جمهور نیجریه در پیامی توثیتری گفت: «ما با چیزی که کارآفرینان و تولیدکنندگان داخلی ما را تضعیف کند موافقت نمی‌کنیم. این توافق نیجریه را به کشوری برای محصولات نهایی تبدیل خواهد کرد.» آفریقای جنوبی یکی دیگر از اقتصادهای بزرگی است که این توافق را امضا نکرده است. با این حال رامافوزا رئیس‌جمهور این کشور اعلام کرده هر زمان فرایندهای قانونی لازم انجام شود، وارد این پیمان خواهد شد. آلبرت موجانگا کمیسیونر اتحادیه آفریقا در امور صنعت و تجارت ابراز خوش‌بینی کرد و گفت: «کشورهای دیگر نیز کم‌کم به این پیمان اضافه خواهند شد. من در این خصوص بسیار بسیار مطمئنم. جنبش کارگری، جامعه مدنی و نمایندگان پارلمان باید در دسترس همه باشد.» ایده توافق تجاری قاره‌ای از دهه‌ها پیش در حال بررسی بوده ولی از چند سال پیش و زمانی که رهبران آفریقایی متعهد به پیمان ادغام پن-آفریقا شدند، شتاب بیشتری گرفت. موجانگا اعلام کرد: «ما در دهه ۷۰ به دنبال ایجاد یک جامعه اقتصادی منطقه‌ای بودیم. در سال ۱۹۹۱ بود که پیمان ابوجا [۶]، تحت عنوان جامعه اقتصادی آفریقا شکل گرفت؛ سپس در سال ۲۰۱۲ ما تصمیم گرفتیم به این فرایند سرعت بیشتری دهیم و در آن زمان تصمیم بر آن شد که منطقه تجاری آزاد قاره آفریقا ایجاد شود.» لازم به ذکر است اتحادیه آفریقا از جمله واژه‌های جدیدی است که از اوایل قرن بیست و یکم وارد ادبیات مناسبات سیاسی جهان شده است. اتحادیه آفریقا در واقع نهاد جایگزین سازمان وحدت آفریقا [۷] است که با هدف بالا بردن صلح، اتحاد و همکاری بین کشورهای آفریقایی بنیان نهاده شد و در حال حاضر ۵۴ کشور قاره آفریقا (همگی کشورهای مستقل به جز مراکش) عضو آن هستند. مقر اصلی این سازمان در آدیس آبابا پایتخت کشور اتیوپی قرار دارد.

ویژگی‌ها و مفاد موافقت‌نامه منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا

این منطقه پس از سازمان تجارت جهانی (WTO)، بالاترین سطح مشارکت کشورها را شامل می‌شود و افزایش حجم تجارت بین کشورهای قاره آفریقا را مدنظر دارد. از اهداف آن استفاده از واحد پول تجاری مشترک تا سال ۲۰۲۸ و نیز استفاده از زبان بومی برای توسعه مبادلات می‌باشد. کنترل گردش کالا و خدمات از طریق یک مکانیزم مشترک و لغو تدریجی تعرفه‌ها تا سال ۲۰۲۲ از گام‌های اساسی آن است و جلوگیری از خام‌فروشی محصولات کشاورزی و معدنی و دانداری به جهت اولویت دادن به منافع کشورهای عضو منطقه آزاد را مورد هدف قرار داده است.

امتیازات ایجاد منطقه

- جذب سرمایه خارجی به ویژه در بخش‌های مولد.
- جذب و انتقال تکنولوژی به درون اقتصاد کشورها.
- ایجاد فرصت‌های اشتغال در داخل کشورها.
- افزایش تولید و ارزش افزوده‌ی بخش‌های اقتصادی (به ویژه بخش صنعت).
- کمک به کشور برای ورود به بازارهای جهانی، آشنایی با تجارت خارجی و گسترش و متنوع‌ساختن صادرات.
- افزایش کارایی اقتصادی و تربیت نیروی انسانی ماهر
- افزایش درآمد کشورها ناشی از فعالیت‌های خدماتی (حمل‌ونقل، بارگیری و تخلیه، بانکداری، بیمه‌گری و توریسم).
- کمک به ورود کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای با شرایط و قیمت مناسب‌تر.

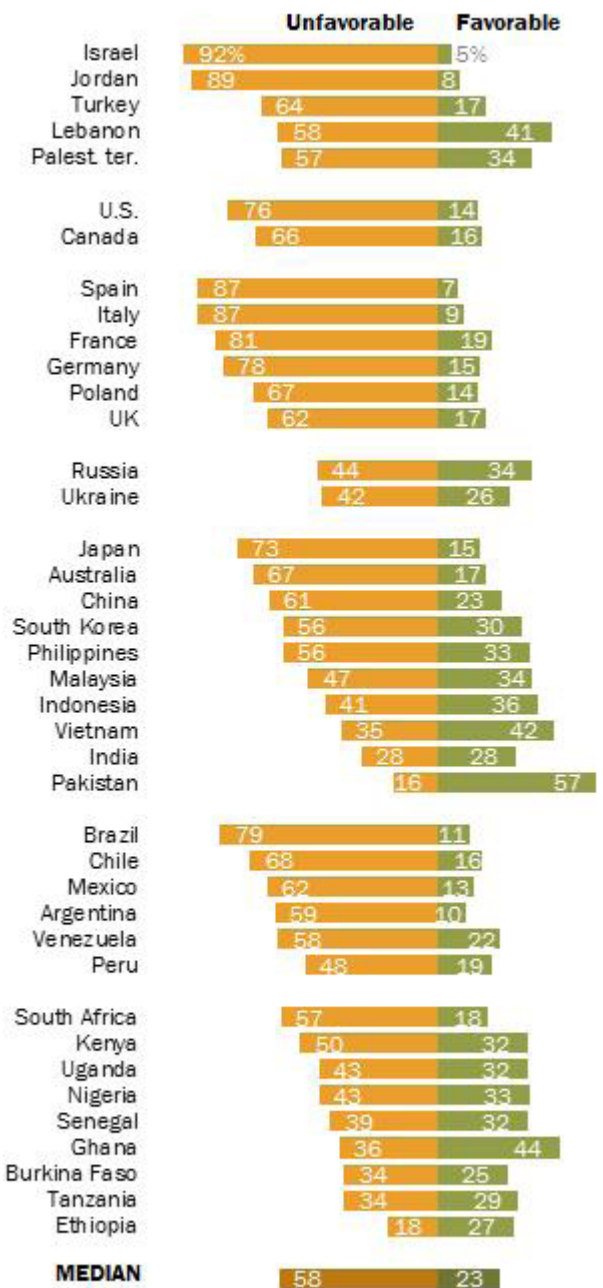
تجارت منطقه با جهان

عمده نیازهای وارداتی منطقه از جهان

ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی (کد ۸۵) به همراه ماشین‌آلات و وسایل مکانیکی، دیگ‌های بخار و آبگرم، رآکتورهای هسته‌ای (کد ۸۴) و سوخت‌های معدنی (کد

Mostly Unfavorable View of Iran

Views of Iran

Source: Spring 2015 Global Attitudes survey, Q12c.

PEW RESEARCH CENTER

نمودار ۱- دیدگاه مردم آفریقا نسبت به ایران

۲۷)، سه گروه کالایی مهم مورد تقاضای منطقه از جهان می‌باشند. این کدها در سال ۲۰۱۷ به ترتیب ۱۵،۴، ۱۲ و ۱۱،۴ درصد و در مجموع ۳۸،۸ درصد از نیاز وارداتی منطقه را به خود اختصاص داده‌اند.

عمده پتانسیل صادراتی منطقه به جهان

عمده‌ترین کالاهای صادراتی منطقه شامل سوخت‌های معدنی (کد ۲۷)، سنگ‌های گران‌بها یا نیمه گران‌بها (کد ۷۱) و ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی (کد ۸۵) می‌باشد که در مجموع ۵۶،۱ درصد از صادرات منطقه را دربرمی‌گیرد.

تأمین‌کنندگان نیازهای وارداتی منطقه

واردات کشورهای عضو منطقه عمدتاً از چین، فرانسه، ایتالیا، اسپانیا و آمریکا صورت می‌پذیرد که در سال ۲۰۱۷ به ترتیب سهمی معادل ۱۵،۳، ۶،۴، ۵،۱، ۵،۱ و ۴،۷ از نیازهای وارداتی منطقه را در جایگاه‌های اول تا پنجم تأمین نموده‌اند. ایران در تأمین نیازهای وارداتی منطقه در این سال رتبه هفتم و پنجم را به خود اختصاص داده است.

صادرات منطقه

کشورهای آنگولا، الجزایر، مصر، مراکش و لیبی مهم‌ترین مبادی صادراتی منطقه به جهان می‌باشند. سهم این کشورها از کل صادرات منطقه در سال ۲۰۱۷ به ترتیب معادل ۱۳،۵، ۱۲،۹، ۹،۵، ۹،۴ و ۷،۲ درصد و در مجموع معادل ۵۲،۵ درصد می‌باشد.

واردات درون‌گروهی منطقه

بررسی وضعیت واردات درون‌گروهی منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا نشان‌دهنده آن است که بیشترین واردات از منطقه توسط کشورهای تونس و الجزایر به ترتیب با ارقامی معادل ۱،۳ و ۱،۱۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۷ صورت پذیرفته است.

(جدول ۵). کل واردات اعضای منطقه از یکدیگر در سال ۲۰۱۷ معادل ۱۶،۷۹ میلیارد دلار بوده است.

نظام تعرفه‌ای منطقه

به‌طور کلی تعرفه کشورهای عضو منطقه تجارت آزاد در سطح بالایی قرار دارد. متوسط تعرفه کل کالاهای کشورهای منطقه بین ۱۱،۲ تا ۹۷،۷ درصد در نوسان است. درحالی‌که تعرفه MFN (ویژه اعضای سازمان جهانی تجارت)، بین ۰،۷ تا ۲۱،۵ درصد است. این بدان معنی است که در شرایطی تعرفه‌های اعمالی بر واردات کشورهای غیرعضو در سازمان جهانی تجارت ممکن است بالاتر از تعرفه MFN قرار گیرد. بررسی وضعیت تعرفه‌ها برای بخش کشاورزی حاکی از آن است که در کشورهای منطقه، متوسط تعرفه بر واردات این کالاها بین ۱۴،۹ تا ۱۴۰،۹ درصد در نوسان است. درحالی‌که تعرفه MFN این محصولات بین ۱،۱ تا ۶۳،۰ درصد در نوسان است. متوسط تعرفه‌ها در خصوص کالاهای غیرکشاورزی منطقه بین ۸،۵ تا ۶۸،۸ درصد است. درحالی‌که تعرفه MFN این کالاها بین ۰،۷ تا ۲۰،۱ درصد است.

از آنجا که ایران عضو سازمان جهانی تجارت نیست، این احتمال وجود دارد که با تعرفه‌های بالاتر از تعرفه‌های MFN مواجه شود. امضای توافقنامه با منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا می‌تواند از این مشکل جلوگیری نماید.

تجارت منطقه با ایران

بر اساس گزارش گمرک جمهوری اسلامی ایران، کل تجارت ایران با کشورهای عضو منطقه در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ به ترتیب معادل ۶۵۹ و ۹۴۷ میلیون دلار بوده است که رشدی معادل ۴۳،۷ درصد را نشان می‌دهد. در حال حاضر، سهم این کشور در تجارت با ایران کمتر از یک درصد است.

کشورهای مصر، کنیا، سودان، توگو و موزامبیک مهم‌ترین مقاصد صادراتی ایران در منطقه طی سال ۱۳۹۶ بوده‌اند.

سهم این کشورها در سال ۱۳۹۶ به ترتیب ۳۶، ۱۸، ۱۱، ۹ و ۵ درصد از کل صادرات ایران به منطقه بوده است.

کشورهای زامبیا، غنا، اتیوپی، سیشل و جمهوری متحده تانزانیا مهم‌ترین مبادی واردات ایران از منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا می‌باشند. سهم این کشورها در سال ۱۳۹۶ از واردات ایران به ترتیب ۲۸، ۲۳، ۱۷، ۱۰ و ۶ درصد بوده است. کشورهای مذکور در مجموع معادل ۸۴ درصد کل واردات ایران از منطقه مورد نظر را به خود اختصاص داده‌اند.

۴. آثار انعقاد موافقت‌نامه بر صادرات ایران

تأثیر در صادرات ایران

پیوستن کشورهای آفریقایی در منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا دارای دو اثر بر تجارت این کشورهاست. اثر نخست که به ایجاد تجارت معروف است، عبارت است از اینکه واردات هر کشور پس از پیوستن به منطقه از دیگر کشورهای عضو منطقه به دلیل کاهش نرخ تعرفه و ارزان شدن کالاهای وارداتی، افزایش می‌یابد. اثر دوم که به انحراف تجارت معروف است، عبارت است از اینکه واردات یک کشور پس از پیوستن به منطقه از کشور ثالثی که عضو منطقه نیست، کاهش می‌یابد [۸]. تغییر در واردات هر کشور آفریقایی عضو منطقه از ایران در این تأثیر که به انحراف تجارت معروف است، گنجانده می‌شود.

کاهش در واردات غیراعضا در پی کاهش نرخ تعرفه و موانع تجارت درون منطقه، بر اساس شبیه‌سازی بانک جهانی از تأثیر ایجاد منطقه تجارت آزاد بر واردات کشورهای ثالث، به دست آمده است.

واردات الجزایر از ایران پس از پیوستن این کشور به منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا بیشترین کاهش را در میان سایر کشورهای عضو منطقه دارد. واردات این کشور از ایران معادل ۱٫۹ میلیون دلار کاهش خواهد یافت. مصر و کامرون دیگر کشورهایی هستند که واردات آنها از ایران بیشترین کاهش را معادل ۶۷ و ۲۷ هزار دلار خواهد داشت. کل

واردات اعضای منطقه از ایران معادل ۲ میلیون دلار کاهش خواهد یافت.

تأثیر در صادرات ایران (کد-کشور)

واردات الجزایر در کد کالایی ۰۸۰۶۲۰ (کشمش) از ایران بیشترین کاهش کد-کشوری را شامل می‌شود. واردات مصر در همین کد نیز در مقام دوم کاهش قرار دارد. الجزایر در سال ۲۰۱۷ قریب به نیمی از کشمش مورد نیاز خود را از ایران وارد نموده که با پیوستن الجزایر به منطقه حدود ۱۷ درصد از آن کاهش خواهد یافت و کشورهای دیگر درون منطقه جایگزین ایران خواهند شد. کشورهای افغانستان، آفریقای جنوبی و ترکیه عمده رقبای ایران در بازار کشمش الجزایر می‌باشند. نرخ تعرفه واردات کشمش الجزایر از ایران معادل ۳۰ درصد است، با این حال واردات کشمش الجزایر از ایران طی دوره ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۷ سالانه ۲۲ درصد رشد داشته است [۹]. سهم الجزایر در کل صادرات کشمش ایران به جهان در این سال ۱۱ درصد بوده است. کشورهای رقیب ایران فعلا موافقت‌نامه‌ای با اعضای منطقه ندارند، اما ممکن است آفریقای جنوبی در آینده به منطقه بپیوندد و ترکیه نیز طبق تجربه احتمال امضای موافقت‌نامه تجارت ترجیحی یا آزاد با منطقه را دارد. کاهش در واردات کشورهای عضو منطقه در اهم کدهای کالایی در جدول (۹) آورده شده است.

پتانسیل صادراتی ایران به منطقه

ایران در دو بخش کالا و خدمات قابلیت توسعه همکاری با منطقه را داراست. البته این مهم با ایجاد توافق برای امضای یک موافقت‌نامه تجارت ترجیحی و یا موافقت‌نامه تجارت آزاد با منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا (AFCFTA) تسهیل خواهد شد.

پتانسیل صادرات کالا

سوختهای معدنی، روغن‌های معدنی و محصولات حاصل از تقطیر آنها (کد ۲۷)، مواد پلاستیکی و اشیا

ساخته شده از آنها (کد ۳۹)، محصولات شیمیایی آلی (کد ۲۹)، چدن، آهن و فولاد (کد ۷۲)، نمک، گوگرد، خاک و سنگ، گچ، آهک و سیمان (کد ۲۵)، ماشین‌آلات و وسایل مکانیکی، دیگ‌های بخار و آبگرم، رآکتورهای هسته‌ای (کد ۸۴)، شیر، محصولات لبنی، تخم پرندگان، عسل طبیعی، محصولات خوراکی (کد ۰۴) و مصنوعات از چدن، آهن یا فولاد (کد ۷۳) نیازهای وارداتی منطقه از جهان است که با توجه به توان صادراتی ایران در این گروه‌های کالایی می‌توان زمینه‌هایی برای صادرات این کالاها به منطقه مذکور را شناسایی نمود.

از سوی دیگر، تجربه نشان داده است که کشورهای رقیب منطقه‌ای ایران مانند ترکیه (۱۱٫۲ میلیارد دلار، ۳٫۱ درصد) و عربستان سعودی (۹٫۴ میلیارد دلار، ۲٫۶ درصد) که سهم و جایگاه مناسبی در تجارت با آفریقا داشته و در زمره مبادی عمده وارداتی آفریقا نیز می‌باشند، احتمالاً در گام‌های اولیه، جهت حفظ و افزایش دسترسی به بازار آفریقا اقدام به انعقاد موافقت‌نامه با منطقه مذکور می‌نمایند؛ از این رو برنامه‌ریزی برای حفظ و افزایش دسترسی ایران به بازار این منطقه با استفاده از ابزارهای نوین تجاری از جمله انعقاد موافقت‌نامه‌های تجاری بسیار ضروری است.

پتانسیل صادرات خدمات

صادرات خدمات ایران در سال ۲۰۱۳ معادل ۹٫۴ میلیارد دلار بوده که در سال ۲۰۱۷ به ۱۰٫۱ میلیارد دلار رسیده است. واردات خدمات اعضای منطقه از جهان به تفکیک کشورهای مقصد در جدول (۱۲) آمده است. ایران امکان توسعه صادرات خدمات از جمله خدمات فنی و مهندسی به اعضای منطقه را داراست.

راه‌های دسترسی به منطقه

به لحاظ لجستیکی، ایران از دوطریق می‌تواند به بازار منطقه دسترسی یابد. یکی راه‌اندازی خطوط کشتیرانی مستقیم با

قاره آفریقا است که البته می‌بایست توجه‌پذیری آن مورد بررسی قرار گیرد. هرچند در حال حاضر یک خط کشتیرانی به غرب آفریقا وجود دارد که ممکن است سازمان توسعه تجارت در یک بازه زمانی چندساله نسبت به ارائه یارانه به آن اقدام نموده و پس از به راه افتادن عادی مسیر، از ارائه یارانه خودداری ورزد. راه دیگر، استفاده از خطوط کشتیرانی موجود با قاره آفریقا است که از جمله عمان دارای چنین ارتباطی می‌باشد. به عبارت دیگر ایران می‌تواند از طریق کشور ثالثی چون عمان به بازار منطقه دسترسی یابد.

در این میان، یکی از مشکلات مهمی که در روابط تجاری ایران با قاره آفریقا وجود دارد، مشکلات بانکی است که باید راه‌حل مناسبی برای آن ارائه شود.

فرصت‌های ایران در منطقه

- بهره‌گیری از ثبات بیشتر
- بهره‌گیری از نرخ مالیات و تعرفه‌های کمتر
- امکان صادرات کالا به چند کشور منطقه
- کاهش هزینه‌ها و ریسک حمل‌ونقل
- پیاده‌سازی قوانین ساده گمرکی و سیستم گمرکی دوستدار مشتری
- ارائه خدمات فنی و مهندسی جهت ساخت و ساز راه‌ها و بنادر و زیرساخت‌ها [۱۰]

۵. خلاصه و پیشنهادها

۱. منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا (AFCFTA) به امضای ۴۴ کشور از ۵۵ کشور آفریقایی رسیده است. این ۴۴ کشور عبارتند از: اتیوپی، الجزایر، اوگاندا، آنگولا، بنین، بورکینافاسو، توگو، تونس، جمهوری آفریقای مرکزی، جمهوری خلق کنگو، جمهوری صحرا، جیبوتی، چاد، رواندا، زیمبابوه، ساحل عاج، سائوتوم و پرنسپال، سنگال، سوازیلند، سودان، سودان جنوبی، سومالی، سیشل، غنا، کامرون، کنگو، کنیا، کومور، کیپ ورد،

گابن، گامبیا، گینه، گینه استوایی، لیبریا، لیبی، ماداگاسکار، مالاوی، مالی، مراکش، مصر، موریتانی، موریس، موزامبیک و نیجر. AFCFTA، این پتانسیل را دارد که بیش از ۱/۲ میلیارد نفر را در یک بازار مشترک گرد هم آورد. علی‌رغم فراگیر بودن عضویت در منطقه، ۱۰ عضو از ۵۴ عضو اتحادیه آفریقا (AU) این توافقنامه را امضا نکرده‌اند که دو کشور مهم نیجریه و آفریقای جنوبی از آن جمله می‌باشند.

۲. کشورهای چین، فرانسه، ایتالیا، اسپانیا و آمریکا مهم‌ترین تأمین‌کنندگان نیازهای وارداتی منطقه مورد نظر هستند و در مقابل تنها در حدود ۱۰ درصد از نیازهای وارداتی منطقه به صورت درون‌گروهی تأمین می‌شود. ایران سهم ناچیزی در بازار ۳۶۰ میلیارد دلاری منطقه مذکور با صادراتی در حدود ۷۱۹ میلیون دلار دارد و در بین مبادی وارداتی آفریقا رتبه هفتاد و پنجم را به خود اختصاص داده است و در مقابل برخی کشورهای رقیب منطقه‌ای ایران مانند ترکیه (۱۱٫۲ میلیارد دلار، ۳٫۱ درصد) و عربستان سعودی (۹٫۴ میلیارد دلار، ۲٫۶ درصد)، سهم و جایگاه مناسبی در تجارت با آفریقا داشته و در زمره ۱۰ کشور عمده تأمین‌کننده نیازهای وارداتی آفریقا نیز محسوب می‌شوند.

۳. موانع تعرفه‌ای کشورهای منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا در سطح بالاتری از متوسط جهان قرار دارد. اگرچه سطح تعرفه‌های MFN آنان (که به کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت تعلق می‌گیرد) در سطح پایین‌تری است. اما به دلیل بالا بودن تعرفه‌ها برای کشورهای غیرعضو، تهدیدی برای صادرات کشور غیرعضو WTO مانند ایران محسوب می‌شود.

۴. بر اساس آمار گمرک کشور، کل حجم تجارت ایران (در سال ۱۳۹۶) با ۴۴ کشور عضو اتحادیه آفریقا حدود ۹۴۷ میلیون دلار بوده که ۷۶ درصد (۷۱۹ میلیون دلار) از آن مربوط به صادرات و ۲۴ درصد (۲۲۸ میلیون دلار) مربوط به واردات بوده است؛ بر این اساس، ایران از

تراز مثبت ۴۹۰ میلیون دلاری با آفریقا برخوردار است. کشورهای مصر، کنیا، سودان و توگو حدود ۷۵ درصد از بازار صادراتی ایران در اتحادیه آفریقا را شامل می‌شوند. کل تجارت ایران با کشورهای عضو منطقه در سال ۱۳۹۶ نزدیک به یک میلیارد دلار بوده که رشدی ۴۳٫۷ درصدی نسبت به سال پیش از آن را نشان می‌دهد.

۵. ایجاد اتحادیه آفریقایی با حضور ۴۴ کشور می‌تواند باعث انحراف تجارت برخی از کالاها از سوی ایران به سمت اعضای درون این گروه شود. با وجود اینکه حجم مبادلات تجاری ایران با آفریقا در سطح بالایی نیست، اما همین میزان تجارت نیز از اثرات تشکیل اتحادیه مذکور در امان نخواهد بود؛ به طوری که بررسی‌های اولیه با استفاده از مدل‌های شبیه‌سازی حاکی است که در کوتاه‌مدت در اثر حذف موانع تعرفه‌ای در قالب اتحادیه مذکور در حدود ۵۰ درصد از صادرات ایران به ارزش ۳۴۲ میلیون دلار به کشورهای الجزایر، مصر، کامرون، اتیوپی و تونس دچار محدودیت می‌شود.

۶. تجربه نشان داده است که کشورهای رقیب منطقه‌ای ایران مانند ترکیه و عربستان سعودی در اولین گام، اقدام به انعقاد موافقت‌نامه با اتحادیه مذکور جهت حفظ بازار و افزایش دسترسی به بازار آفریقا می‌نمایند؛ از این رو برنامه‌ریزی برای حفظ بازار و افزایش دسترسی ایران به بازار این اتحادیه با استفاده از ابزارهای نوین تجاری از جمله انعقاد موافقت‌نامه‌های تجاری بسیار ضروری است.

۷. سوخت‌های معدنی، روغن‌های معدنی و محصولات حاصل از تقطیر آنها (کد ۲۷)، مواد پلاستیکی و اشیای ساخته شده از آنها (کد ۳۹)، محصولات شیمیایی آلی (کد ۲۹)، چدن، آهن و فولاد (کد ۷۲)، نمک، گوگرد، خاک و سنگ، گچ، آهک و سیمان (کد ۲۵)، ماشین‌آلات و وسایل مکانیکی، دیگ‌های بخار و آبگرم، رآکتورهای هسته‌ای (کد ۸۴)، شیر، محصولات

لبنی، تخم پزندگان، عسل طبیعی، محصولات خوراکی (کد ۰۴) و مصنوعات از چدن، آهن یا فولاد (کد ۷۳) نیازهای وارداتی منطقه از جهان است که ایران می‌تواند برای تأمین این نیازهای منطقه اقدام نماید. ایران هم چنین دارای توان صادرات خدمات به منطقه است. ۸. ایران در دوران حیات سازمان وحدت آفریقا به عنوان عضو ناظر در نشست‌های سران کشورهای این سازمان شرکت می‌کرد. این جایگاه می‌تواند زمینه همکاری‌های عمده اقتصادی و سیاسی در سطوح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای را میان ایران و این اتحادیه فراهم نماید. تمایل این کشورها به پیشرفت در قالب این نهاد منطقه‌ای، این فرصت را در اختیار ایران قرار می‌دهد تا از حضورش در اتحادیه آفریقا به عنوان ابزاری جهت شناسایی دقیق و واقع‌بینانه ظرفیت‌ها و شرایط کشورهای آفریقایی بهره‌بردارد. ۹. آگاهی از تصمیمات و تحولات کشورهای آفریقایی، امکان ملاقات‌های تأثیرگذار در سطوح عالی تصمیم‌گیری، تمایل کشورهای آفریقایی از حضور سایر کشورها در این قاره جهت ایجاد موازنه با غرب، امکان سرمایه‌گذاری در پروژه‌های پیشنهادی اتحادیه آفریقا، امکان معرفی همه‌جانبه و دقیق ظرفیت‌های اقتصادی موجود در ایران برای کشورهای عضو این اتحادیه، ایجاد زمینه‌های تبادل نظر و اتخاذ سازوکارهای عملی برای توسعه و تعمیق روابط و نحوه مشارکت در برنامه‌های توسعه‌ای و توسعه روابط فرهنگی و دینی و ایجاد احساس هویت مشترک با کشورهای عضو اتحادیه، فرصت‌هایی هستند که به واسطه عضویت ناظر ایران در اتحادیه آفریقا به ارمغان آمده‌اند. ۱۰. چالش‌هایی چون نفوذ ایالات متحده در کشورهای آفریقایی، بحران‌ها و اختلافات مرزی، درگیری‌های قومیتی، بحران‌های داخلی و تحرکات نظامی کشورهای عضو اتحادیه آفریقا که می‌تواند بر فعالیت‌های این سازمان اثر مستقیم داشته باشد و مهم‌تر از همه،

وابستگی پولی و مالی کشورهای آفریقایی به کشورهای غربی به خصوص آمریکا - که در جدالی سیاسی و اقتصادی با ایران قرار دارد - در کنار اولویت این کشورها نسبت به ایران برای آفریقا، پیش روی ایران قرار دارد که می‌توان با سیاست‌گذاری‌های متناسب اقتصادی، میزان جذابیت ارتباط با ایران را تا سطحی بالا برد که بتوان این چالش‌ها را مغلوب نمود. ۱۱. ایران از دو طریق می‌تواند به بازار منطقه دسترسی یابد. یکی راه‌اندازی خطوط کشتیرانی مستقیم با قاره آفریقا که البته می‌بایست توجه‌پذیری آن مورد بررسی قرار گیرد. دیگری استفاده از خطوط کشتیرانی موجود با قاره آفریقا که از جمله عمان دارای چنین ارتباطی می‌باشد. به عبارت دیگر ایران می‌تواند از طریق کشور ثالثی چون عمان به بازار منطقه دسترسی یابد.

پیشنهادها

۱. از طرفی طرح منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا ضرورت تقویت زیرساخت‌های ارتباطی بین کشورهای مشارکت‌کننده را بیش از پیش نمایان می‌سازد و بدین ترتیب فرصت‌های متعددی را برای سرمایه‌گذاری در حوزه‌های زیربنایی، از حمل‌ونقل و انرژی گرفته تا ارتباطات و اطلاعات (ICT) و حتی منابع آب، فراهم می‌کند. سرمایه‌گذاران می‌توانند برای تشخیص فرصت‌های سرمایه‌گذاری و یافتن پروژه‌های سودآور، از بانک توسعه آفریقا کمک بگیرند.
۲. از آنجا که ایران عضو ناظر اتحادیه آفریقا است؛ با توجه به برخورداری از تصویری مطلوب نزد مردم و ملت آفریقا و هم‌چنین به پشتوانه روابط مسالمت‌آمیز تاریخی بین ایران و کشورهای آفریقایی و به منظور حفظ بازار فعلی و توسعه همکاری‌های تجاری در زمینه کالا و خدمات پیشنهاد می‌شود با اتکا به ابزارهای نوین دسترسی به بازارها (از جمله انعقاد موافقت‌نامه‌های تجاری) نسبت به انعقاد موافقت‌نامه تجاری با منطقه تجارت آزاد

آفریقا اقدام لازم به عمل آید. این امر منجر به جلوگیری از اعمال تعرفه‌های بسیار بالای کشورهای آفریقایی بر صادرات ایران در شرایط خاص نیز می‌شود.

۳. کشور ایران پتانسیل صادرات برخی محصولات مهم مورد نیاز کشورهای آفریقایی در گروه‌های کالایی سوخت‌ها و روغن‌های معدنی (کد: HS: ۲۷)، مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از آنها (کد: HS: ۳۹)، محصولات پتروشیمی و شیمیایی (کد: HS: ۲۹) و هم‌چنین خشکبار را به بازار آفریقا دارد، علاوه بر آن فرصت‌های متعددی برای صدور خدمات و سرمایه‌گذاری در حوزه‌های زیربنایی شامل حمل‌ونقل و انرژی، ارتباطات و اطلاعات (ICT) و منابع آب فراهم است که با کمک بانک توسعه آفریقا می‌توان فرصت‌های مناسب و پروژه‌های سودآور را جستجو نمود.

۴. پیشنهاد می‌شود بانک توسعه صادرات با همکاری صندوق ضمانت صادرات و مجموعه شرکت‌های خدمات فنی مهندسی، شرکتی را در آفریقا به ثبت رسانده و خدمات صدور ضمانت‌نامه را از این طریق به انجام برساند.

پی‌نوشت

۱. این مقاله برگرفته از گزارش پژوهشی تحت عنوان «آثار انعقاد موافقت‌نامه تجارت آزاد آفریقا بر صادرات ایران و فرصت‌های پیش‌رو» که در مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی به انجام رسیده است، می‌باشد.
۲. تعداد ۵۴ کشور عضو قاره آفریقا (به جز مراکش)، عضو اتحادیه آفریقا هستند.
۳. محمدرضا عابدین. «آثار انعقاد موافقت‌نامه تجارت آزاد آفریقا بر صادرات ایران و فرصت‌های پیش‌رو». مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی. ۱۳۹۷.

4. Pew Research Center.

۵. منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا شامل ۴۴ کشور و عبارتند از: اتیوپی، الجزایر، اوگاندا، انگولا، بنین، بوركینافاسو، توگو، تونس، جمهوری آفریقای مرکزی، جمهوری خلق کنگو، جمهوری صحرا، جیبوتی، چاد، رواندا، زیمبابوه، ساحل عاج، سائوتوم و پرنسیپال، سنگال، سوازیلند، سودان، سودان جنوبی، سومالی، سیشل، غنا، کامرون، کنگو، کنیا، کومور، کیپ ورد، گابن، گامبیا، گینه، گینه استوایی، لیبیا، لیبی، ماداگاسکار، مالاوی، مالی، مراکش، مصر، موریتانی، موریس، موزامبیک و نیجر. یادآور می‌شود که ۱۰ عضو از ۵۴ عضو اتحادیه آفریقا (AU) این توافق‌نامه را امضا نکرده‌اند.

۶. ابوجا پایتخت نیجریه است.

7. Organization Of African Unity (OAU).

۸. به عبارت دیگر، انحراف تجارت عبارت است از اینکه واردات از کشورهای منطقه به‌زیان کشورهای غیرعضو افزایش می‌یابد؛ یعنی اینکه به دلیل ارزان‌تر شدن کالاهای درون منطقه، واردات از بیرون منطقه کاهش می‌یابد.

9. www.trademap.org.

۱۰. الهام حیدری. «آفریقا مقصد سرمایه‌گذاران جهان». اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران. ۱۳۹۷.

جدول ۱- واردات / صادرات منطقه از/ به جهان به تفکیک کالا طی سال های ۲۰۱۳ و ۲۰۱۷ (میلیارد دلار- درصد)

صادرات منطقه به جهان				واردات منطقه از جهان					
سهم در ۲۰۱۷	۲۰۱۷	۲۰۱۳	شرح کد	کد	سهم در ۲۰۱۷	۲۰۱۷	۲۰۱۳	شرح کد	کد
۱۰۰	۲۷۲	۳۶۴,۴	کل کالاها	کل	۱۰۰	۳۵۷,۷	۳۹۸,۸	کل کالاها	کل
۴۳,۵	۱۱۸	۲۳۳,۸	سوخت ها و روغن های معدنی و محصولات حاصل از تقطیر آنها	۲۷	۱۲,۴	۴۴,۵	۶۱,۵	سوخت ها و روغن های معدنی و محصولات حاصل از تقطیر آنها	۲۷
۸,۸	۲۴	۱۴	مروارید طبیعی یا پرورده، سنگ های گران بها یا نیمه گران بها، فلز	۷۱	۱۱,۱	۳۹,۶	۴۴,۴	ماشین آلات و وسایل مکانیکی	۸۴
۳,۸	۱۰,۴	۸,۸	ماشین آلات و دستگاه های برقی و اجزا و قطعات آنها، دستگاه ها	۸۵	۸	۲۸,۵	۲۸,۳	ماشین آلات و دستگاه های برقی و اجزا و قطعات آنها، دستگاه ها	۸۵
۳,۲	۸,۷	۵,۴	کاکائو و فرآورده های آن	۱۸	۷,۴	۲۶,۶	۳۳,۸	وسایط نقلیه زمینی غیر از نواقل روی خط راه آهن یا تراموا	۸۷
۲,۷	۷,۵	۷	سنگ فلز، جوش و خاکستر	۲۶	۵,۶	۱۹,۹	۱۹,۳	غلات	۱۰
۲,۲	۵,۹	۵,۹	لباس و متفرعات لباس، غیرکشباف یا غیرقلاب باف	۶۲	۴,۱	۱۴,۷	۱۴,۴	مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از آنها	۳۹
۲	۵,۵	۵,۸	کشتی ها، قایق ها و شناورها	۸۹	۳,۶	۱۳	۱۵	چدن، آهن و فولاد	۷۲
۱,۹	۵,۳	۳,۵	میوه و میوه های سخت پوست خوراکی، پوست مرکبات یا پوست خربزه	۸	۳,۳	۱۱,۸	۱۲,۵	مصنوعات از چدن، آهن یا فولاد	۷۳
۱,۸	۴,۹	۳,۴	قهوه، چای، ماته و ادویه	۹	۳,۲	۱۱,۴	۱۰,۴	محصولات دارویی	۳۰
۱,۷	۴,۶	۲,۸	وسایط نقلیه زمینی غیر از نواقل روی خط راه آهن یا تراموا	۸۷	۲,۳	۸,۱	۷,۳	چربی ها و روغن های حیوانی یا نباتی، فرآورده های حاصل از تفکیک	۱۵
۱,۶	۴,۵	۴,۱	کودها	۳۱	۱,۸	۶,۳	۱۴,۷	کشتی ها، قایق ها و شناورها	۸۹
۱,۴	۳,۷	۲,۴	ماهیها و قشرداران، صدفداران و سایر آبزیان فاقد ستون فقرات	۳	۱,۷	۶,۲	۴,۷	قند و شیرینی	۱۷

Source: www.trademap.org

جدول ۲- واردات منطقه به تفکیک کشورهای صادرکننده (میلیارد دلار)

صادرکنندگان	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	سهم در ۲۰۱۷
چین	۴۸,۶	۵۶,۵	۶۱,۲	۵۴	۵۴,۸	۱۵,۳
فرانسه	۲۹,۸	۲۹,۴	۲۶,۸	۲۳,۱	۲۲,۸	۶,۴
ایتالیا	۲۲,۳	۲۰,۷	۱۸,۱	۱۶,۶	۱۸,۴	۵,۱
اسپانیا	۱۸,۳	۱۷,۹	۱۵,۶	۱۵,۸	۱۸,۲	۵,۱
آمریکا	۲۱,۲	۲۳,۵	۱۹	۱۶,۴	۱۶,۸	۴,۷
آلمان	۱۷,۶	۱۸,۹	۱۷,۲	۱۶,۵	۱۶,۶	۴,۶
هند	۱۸,۱	۱۸,۶	۱۶,۲	۱۴,۸	۱۵,۶	۴,۴
ترکیه	۱۲,۴	۱۲,۴	۱۲	۱۰,۹	۱۱,۲	۳,۱
امارات	۱۳,۷	۱۳,۳	۱۰,۲	۸,۵	۱۰,۶	۳
آفریقای جنوبی	۱۵,۳	۱۳,۷	۱۱,۷	۹,۵	۱۰,۳	۲,۹
عربستان	۹,۷	۹,۵	۷,۲	۶,۷	۹,۴	۲,۶
روسیه	۶,۸	۸,۳	۸,۲	۶,۶	۸,۵	۲,۴
برزیل	۸,۴	۷,۸	۷	۶	۷,۹	۲,۲
کره جنوبی	۱۴,۱	۱۰,۸	۹,۷	۱۱,۹	۷,۵	۲,۱
هلند	۹,۶	۱۰,۲	۸,۲	۵,۹	۷,۴	۲,۱
انگلستان	۹,۸	۹	۶,۹	۶,۹	۷,۲	۲
بلژیک	۸,۷	۸,۴	۶,۸	۵,۹	۶,۹	۱,۹
ژاپن	۹,۶	۸,۹	۸,۲	۷	۶,۴	۱,۸
پرتغال	۷,۸	۸,۳	۵,۷	۴,۹	۵,۳	۱,۵
اوکراین	۵,۴	۵,۵	۴,۵	۴	۴,۷	۱,۳
تایلند	۴,۴	۵,۲	۴,۵	۳,۷	۴,۶	۱,۳
آرژانتین	۴,۹	۴,۷	۳,۸	۳,۸	۴,۵	۱,۳
اندونزی	۳,۸	۳,۹	۳,۵	۲,۹	۳,۸	۱,۱

Source: www.trademap.org

کشور	نوع تعرفه	سال	کل	کشاورزی	غیرکشاورزی
موریس	متوسط تعرفه نهایی		۸۶,۶	۱۱۹,۴	۱۶,۶
	متوسط تعرفه MFN	۲۰۱۷	۰,۷	۱,۱	۰,۷
موزامبیک	متوسط تعرفه نهایی		۹۷,۷	۱۰۰,۰	۲۶,۰
	متوسط تعرفه MFN	۲۰۱۶	۱۰,۱	۱۳,۸	۹,۵
موریتانی	متوسط تعرفه نهایی		۲۰,۸	۳۸,۷	۱۱,۱
نیجر	متوسط تعرفه نهایی		۴۵,۲	۸۴,۳	۳۸,۴
	متوسط تعرفه MFN	۲۰۱۷	۱۲,۲	۱۵,۸	۱۱,۵
منطقه	حداقل تعرفه نهایی		۱۱,۲	۱۴,۹	۸,۵
	حداکثر تعرفه نهایی		۹۷,۷	۱۴۰,۹	۶۸,۸
منطقه	حداقل تعرفه MFN		۰,۷	۱,۱	۰,۷
	حداکثر تعرفه MFN		۲۱,۵	۶۳,۰	۲۰,۱

Source: stat.wto.org

جدول ۶- صادرات/ واردات ایران به/ از منطقه (میلیون دلار- درصد)

کشور	صادرات ایران به منطقه				واردات ایران از منطقه			
	۱۳۹۵	سهم در ۱۳۹۵	۱۳۹۶	سهم در ۱۳۹۶	۱۳۹۵	سهم در ۱۳۹۵	۱۳۹۶	سهم در ۱۳۹۶
الجزایر	۱	۰	۰	۰	-۱۰۰,۰			
سومالی	۱	۰	۰	۰	-۱۰۰,۰			
موزامبیک	۱	۰	۰	۰	-۱۰۰,۰			
اتیوپی	۳	۱	۳	۱۲۴۵,۱	-۱۰,۸	۱۷	۳۸	۳
الجزایر	۲۳	۴	۷		-۶۹,۲			
اوگاندا	۱۲	۲	۲		-۸۱,۱			
بنین	۰	۰	۱		۶۸,۴			
توگو	۲	۰	۶۲	۳۷۷۱,۸	۹			
تونس	۱۴	۳	۱۳		-۶,۳	۲	۵	۲
جمهوری آفریقای مرکزی	۰	۰	۶		۱۶۳۴۲,۳	۱		
جمهوری متحده تانزانیا	۳۱	۶	۲۸		-۸,۷	۶	۱۴	۱
جیبوتی	۲۰	۴	۱۸		-۱۱,۰			
						۲۸	۶۳	۰
زیمبابوه	۰	۰	۱		۲۵۵,۱	۳	۶	۴
ساحل عاج	۸	۱	۱۱		۳۳,۶	۰	۱	۲

واردات ایران از منطقه					صادرات ایران به منطقه					
کشور	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵ در سهم	۱۳۹۶ در سهم	نرخ رشد	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵ در سهم	۱۳۹۶ در سهم	نرخ رشد
سنگال	۵	۶	۱	۳۴,۵						
سودان	۳۶	۸۳	۷	۱۲۹,۱	۱۱	۱۴	۱۳	۸	۴	-۴۲,۵
سومالی	۳۰	۲۲	۵	-۲۸,۴	۳					
سیرالئون	۰	۱	۰	۱۱۲۰,۴	۰					
غنا	۴	۷	۱	۹۸,۷	۱	۲۲	۲۰	۵۲	۲۳	۱۳۸,۳
کامبوج	۱	۰	۰	-۹۷,۰	۰					
کامرون	۷	۵	۱	-۳۱,۶	۱	۱	۰	۰	۰	-۱۰۰,۰
کنگو	۲	۲	۰	۳۶,۹	۰					
کنیا	۵۶	۱۲۷	۱۰	۱۲۵,۹	۱۸	۱۱	۱۰	۶	۳	-۴۰,۱
گابن	۱	۱	۰	-۵,۵	۰					
گینه	۰	۲	۰	۱۶۵۵,۵	۰					
ماداگاسکار	۱	۰	۰	-۶۸,۸	۰					
مراکش	۴۲	۱۷	۸	-۵۸,۸	۲	۲	۲	۱	۱	-۳۴,۲
مصر	۲۰۹	۲۵۷	۳۸	۲۳,۲	۳۶	۱۹	۱۷	۶	۳	-۶۶,۰
موریتانی	۰	۱	۰	۸۳۶,۵	۰					
موزامبیک	۴۰	۳۵	۷	-۱۲,۹	۵					
جمع کل	۵۵۰	۷۱۹		۳۰,۷		۱۰۹		۲۲۸		۱۰۸,۷

منبع: گمرک

جدول ۷- تغییر در صادرات ایران به منطقه آزاد تجارت آفریقا پس از منطقه به تفکیک اهم کشور-کد (دلار)

کشور	کد	صادرات ایران پیش از انعقاد FTA	صادرات ایران پس از انعقاد FTA	تغییر در صادرات ایران
الجزایر	۰۸۰۶۲۰	۱۱۰۷۴۹۰۶	۹۱۸۵۹۳۳	-۱۸۸۸۹۷۳
مصر	۰۸۰۶۲۰	۲۴۳۸۱۶۶	۲۳۸۲۵۴۹	-۵۵۶۱۶
مصر	۲۹۰۵۱۱	۱۱۸۶۱۷۶۰	۱۱۸۵۰۷۱۸	-۱۱۰۴۲
اتیوپی	۰۸۰۶۲۰	۸۸۱۲۵	۷۸۲۱۹	-۹۹۰۶
کامرون	۲۷۱۰۱۹	۹۰۸۴۸	۸۲۱۶۷	-۸۶۸۱
تونس	۱۳۰۱۹۰	۳۷۱۱۳	۳۱۱۰۸	-۶۰۰۵
کامرون	۰۳۰۳۵۵	۴۲۴۳۸	۳۶۷۱۲	-۵۷۲۶
کامرون	۰۳۰۳۸۹	۵۲۶۴۰	۴۷۷۰۲	-۴۹۳۸
کنگو	۲۷۱۰۱۹	۶۶۵۰۵	۶۱۷۴۳	-۴۷۶۲
کامرون	۱۹۰۵۳۱	۹۵۸۳۸	۹۱۵۹۵	-۴۲۴۳
تونس	۰۷۱۳۳۹	۱۱۱۸۳	۶۹۸۹	-۴۱۹۴
تونس	۰۸۰۶۲۰	۲۹۱۹۰۶	۲۸۷۷۳۲	-۴۱۷۴
الجزایر	۱۳۰۱۹۰	۷۸۱۵۴	۷۴۷۳۸	-۳۴۱۶
الجزایر	۲۲۰۲۱۰	۲۰۶۰۴	۱۷۷۶۸	-۲۸۳۶
غنا	۴۸۰۵۱۱	۱۷۱۵۸۴	۱۶۸۹۱۷	-۲۶۶۸
اتیوپی	۲۸۳۶۵۰	۹۹۴۳۱۰	۹۹۲۰۱۰	-۲۳۰۰
اتیوپی	۲۱۰۲۳۰	۱۱۳۵۲	۹۶۱۵	-۱۷۳۷
غنا	۲۷۱۴۹۰	۸۴۸۳۹	۸۳۱۰۵	-۱۷۳۴
الجزایر	۱۹۰۵۳۱	۴۳۰۳۳	۴۱۴۶۸	-۱۵۶۵
غنا	۲۷۱۰۱۹	۹۳۲۲۶	۹۱۹۲۱	-۱۳۰۵
کامرون	۲۱۰۶۹۰	۱۰۰۴۵۷	۹۹۲۱۳	-۱۲۴۴
الجزایر	۱۷۰۴۹۰	۱۷۷۱۸	۱۶۵۳۴	-۱۱۸۴
جیبوتی	۱۹۰۵۳۱	۲۰۸۰۱۰	۲۰۶۹۴۷	-۱۰۶۳
کنگو	۰۴۰۲۲۱	۲۴۷۹۵۳	۲۴۷۰۲۶	-۹۲۷
اتیوپی	۲۵۰۱۰۰	۱۴۳۱۶۹۱	۱۴۳۰۷۶۵	-۹۲۶
غنا	۲۵۲۰۲۰	۷۸۴۹	۶۹۴۱	-۹۰۸
کنگو	۲۵۰۸۱۰	۳۲۴۱۶	۳۱۵۵۴	-۸۶۲
اتیوپی	۱۹۰۲۱۹	۹۹۱۴۸۷	۹۹۰۷۷۱	-۷۱۶
جیبوتی	۳۹۲۳۳۰	۳۴۸۶۰	۳۴۲۳۰	-۶۳۰
کامرون	۲۰۰۹۸۹	۷۴۶۲	۶۸۹۷	-۵۶۵

wits.worldbank.org

جدول ۸- پتانسیل صادراتی ایران به منطقه (میلیون دلار)

واردات منطقه از جهان (میلیون دلار)			صادرات ایران به جهان (میلیون دلار)			شرح کد	کد HS
متوسط ۲۰۱۵-۱۷	۲۰۱۷	۲۰۱۵	متوسط ۲۰۱۵-۱۷	۲۰۱۷	۲۰۱۵		
۴۰۷۵۲,۱	۴۴۵۱۵,۳	۴۲۹۶۵,۷	۳۸۷۱۶,۷	۵۳۳۳۲,۸	۲۷۵۸۱,۰	سوخته‌های معدنی، روغنهای معدنی و محصولات حاصل از تقطیر آنها	۲۷
۱۳۸۷۱,۳	۱۴۶۹۸,۳	۱۳۸۹۹,۰	۴۰۵۶,۲	۵۲۲۳,۴	۲۹۷۲,۲	مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از آنها	۳۹
۳۴۸۳,۱	۳۷۹۹,۴	۳۴۶۳,۷	۲۰۷۸,۳	۲۱۸۶,۳	۲۰۹۱,۳	محصولات شیمیایی آلی	۲۹
۱۲۶۵۸,۵	۱۲۹۹۸,۱	۱۳۷۸۱,۵	۱۷۰۶,۵	۲۳۵۴,۰	۱۲۱۶,۴	چدن، آهن و فولاد	۷۲
۴۱۸۸,۲	۴۵۶۰,۴	۴۱۲۸,۱	۷۷۸,۰	۹۵۸,۵	۶۲۸,۱	نمک، گوگرد، خاک و سنگ، گچ، آهک و سیمان	۲۵
۳۸۳۱۴,۵	۳۹۵۶۹,۹	۳۸۷۵۳,۹	۴۶۵,۸	۶۴۳,۲	۱۶۱,۸	ماشین‌آلات و وسایل مکانیکی، دیگ‌های بخار و آبگرم، رآکتورهای هسته‌ای	۸۴
۳۷۸۷,۲	۴۰۶۳,۸	۳۹۵۰,۴	۴۲۱,۳	۶۶۸,۱	۲۳,۰	شیر، محصولات لبنی، تخم پرندگان، عسل طبیعی، محصولات خوراکی	۰۴
۱۲۰۴۹,۳	۱۱۸۰۹,۲	۱۲۴۵۴,۶	۳۲۰,۲	۵۰۱,۵	۴۸,۰	مصنوعات از چدن، آهن یا فولاد	۷۳

www.trademap.org

جدول ۹- واردات خدمات به تفکیک کشورهای منطقه (میلیارد دلار)

۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	واردکنندگان
۸۰,۶	۱۰۵,۹	۱۱۸,۲	۱۳۴,۳	۱۲۶,۱	کل منطقه
۱۷,۴	۱۷,۰	۱۷,۵	۱۷,۵	۱۶,۴	مصر
۱۴,۳	۱۲,۶	۱۷,۳	۲۵,۰	۲۳,۱	آنگولا
۱۱,۶	۱۰,۹	۱۱,۱	۱۱,۸	۱۰,۸	الجزایر
۹,۹	۷,۶	۷,۳	۴,۶	۴,۹	غنا
۹,۸	۸,۶	۷,۹	۸,۹	۷,۶	مراکش
۳,۳	۲,۸	۳,۳	۳,۳	۲,۸	کنیا
۳,۱	۳,۳	۳,۰	۳,۷	۳,۹	موزامبیک
۳,۰	۳,۰	۳,۱	۳,۴	۳,۳	تونس
۲,۲	۲,۱	۲,۲	۲,۵	۲,۲	موریس
۲,۰	۲,۰	۲,۴	۲,۷	۲,۴	اوگاندا
۱,۵	۱,۳	۱,۳	۱,۲	۱,۰	سومالی
۱,۰	۱,۱	۱,۱	۰,۷	۰,۶	رواندا
۰,۶	۰,۵	۰,۵	۰,۵	۰,۵	سیشل

واردکنندگان	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷
سوازیلند	۰,۴	۰,۵	۰,۳	۰,۳	۰,۴
کیپ‌ورد	۰,۴	۰,۴	۰,۳	۰,۳	۰,۴
گامبیا	۰,۱	۰,۱	۰,۱	۰,۱	۰,۱
سائوتوم و پرنسیپل	۰,۰	۰,۱	۰,۱	۰,۱	۰,۱
چاد	۳,۱	۳,۲	۲,۸	۰,۰	۰,۰
جمهوری آفریقای مرکزی	۰,۲	۰,۲	۰,۲	۰,۲	۰,۰
کنگو	۲,۹	۳,۷	۳,۷	۴,۱	۰,۰
گینه استوایی	۳,۴	۳,۶	۲,۳	۱,۴	۰,۰
گابن	۲,۳	۲,۴	۱,۹	۰,۰	۰,۰
ساحل عاج	۳,۲	۳,۱	۲,۸	۲,۹	۰,۰
زیمبابوه	۱,۹	۲,۰	۱,۵	۱,۳	۰,۰
کومور	۰,۱	۰,۱	۰,۱	۰,۰	۰,۰
کامرون	۲,۶	۲,۷	۲,۲	۲,۲	۰,۰
جمهوری دمکراتیک کنگو	۲,۶	۳,۱	۲,۲	۱,۸	۰,۰
بنین	۰,۸	۰,۹	۰,۷	۰,۷	۰,۰
اتیوپی	۳,۴	۴,۴	۴,۸	۵,۲	۰,۰

www.trademap.org

منابع

عابدین، محمدرضا (۱۳۹۷)، «آثار انعقاد موافقت‌نامه تجارت آزاد آفریقا بر صادرات ایران و فرصت‌های پیش‌رو»، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.

گمرک جمهوری اسلامی ایران (www.irica.gov.ir).

ولی بیگی، حسن و محمدحسن نکویی مهر (۱۳۹۱)، «نیروی پیش‌برنده رشد در آفریقا». بررسی‌های بازرگانی. خرداد و تیر، شماره ۵۳.

Pew Research Center (www.pewresearch.org)

stat.wto.org

www.trademap.org

wits.worldbank.org

حسینی، میرعبدالله (۱۳۸۸)، «شناخت اقتصاد و تجارت کشورهای شمال قاره آفریقا و جایگاه آنها در اقتصاد جهانی». پژوهشنامه آفریقا. سال اول، تابستان. شماره ۲.

حسینی، میرعبدالله و وحید بزرگی (۱۳۸۹)، «ارزیابی و برآورد ظرفیت‌های صادرات کالایی ایران به کشور آفریقای جنوبی»، بررسی‌های بازرگانی. فروردین و اردیبهشت، شماره ۴۰.

حیدری، الهام (۱۳۹۷)، «آفریقا مقصد سرمایه‌گذاران جهان»، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران.

رحمانی، میترا (۱۳۹۳)، «تحولات شمال آفریقا و فرصت‌های تجاری ایران (تعیین کالاهای درخواستی ایران برای کاهش تعرفه در صورت برقراری تجارت ترجیحی)»، بررسی‌های بازرگانی. خرداد و تیر، شماره ۶۵.